

ІНВАРЫЯНТНАЕ АДЗІНСТВА ФОРМЫ МУЗЫКІ І ВЕРША Ў ПЕСЕННЫМ ФАЛЬКЛОРЫ

*Н. Г. Мазурьна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
БДПУ (Беларусь)*

Аналізуецца адзін з інварыянтных элементаў мовы народных песень – адзінства формы музыкі і верша. Складарытмічная форма песні (яе складарытмічная мадэль) выражаецца ў катэгорыях, якія ўзгадняюць рытміку верша і напеву.

Ключавыя словы: беларускі фальклор, народная песня, інварыянт, варыянт, варыянтнасць, фальклорная песенная парадыгма, складарытмічная мадэль.

Фальклор любога народа як тысячы гадоў таму, так і зараз існуе ў бясконцым мностве варыянтаў. Працэс культуратворчасці няспынна працягваецца, набываючы актуальныя асаблівасці. Але захаванне і развіццё традыцыі магчымы толькі пры наяўнасці ў на-

роднай творчасці пастаянных, інварыянтных элементаў зместавага, семантычнага структурапага, стылявога і іншых узроўняў. Дыялектычнай прыродзе гэтай з’явы адпавядае паняцце інварыянта, пад якім разумеюць праяўленне нязменнага ў зменлівым, стэбільнага ў мабільным, што выражана як у адначасовасці, так і ў разгортванні, у з’яве любога маштабу, пачынаючы з драбнейшых адзінак фальклорнага твора і заканчваючы стылямі [1, с. 6]. Таму катэгорыя інварыянта мае прымяненне да ўсіх тыпавых з’яваў фальклору. Адносіны паміж песенным інварыянтам і варыянтаміносяць такія ж характары, як і адносіны паміж віртуальнай і актуальнымі песнямі.

Інварыянтнае ядро можа быць знойдзена ў кожнай з’яве вуснай мовы. У дачыненне да народных песень гэта моцна быць: вербальныя і музычныя знакі, іх семантыка, рытмічна-паэтычная структура, паэтычная кампазіцыя, драматургія, выканальніцкая інтэрпрэтацыя, стыль і іншы.

Сукупнасць варыянтаў, якая мае агульнае інварыянтнае ядро, утварае фальклорную песенную парадыгму. Інварыянт з’яўляецца тым цэнтрам, у якім акумуляваны прыкметы і заканамернасці, што ўласцівы ўсім адзінкам парадыгмы. Парадыгма ўключае ў сябе мноства варыянтаў адной мадэлі. У якасці такой мадэлі і выступае інварыянт. Адзінка парадыгмы аказваецца варыянтам, звязаным паміж сабой теснаснасцю інварыянта і супрацьпастаўленнямі сваімі адрозненнямі.

У залежнасці ад задач, якія пастаўленыя даследчыкам, інварыянт і парадыгма могуць трактавацца з рознай ступенню абагульнення. Напрыклад, І. І. Зямцоўскі ў працы «Ю слэдам веснянкі из фортепианного концерта П. Чайковского» [3] меў на мэце з дапамогай метаду параўнальнай марфалогіі высветліць шляхі эвалюцыі і распаўсюджвання аднаго з веснавых песень. Дзеля гэтага вучоным у якасці інварыянтных быў абраны шэраг характэрных асаблівасцяў структуры песні, у адпаведнасці з якімі даследчык вылучыў сабой варыянтаў з агульнаславянскага песеннага фальклору. Пры апісанні ж і вывучэнні арэальнай тыпалогіі, напрыклад, абрадавага меласу, ахопліваецца матэрыял у адпаведных этнагеаграфічных межах. Пры вывучэнні песні па сукупнасці яе варыянтаў у прыкметных тэрытарыяльных і храналагічных рамках інварыянт павінен адпавядаць найбольш агульным заканамернасцям будовы песні. Чым вузэйшыя гэтыя рамкі, тым менш абагульненым будзе інварыянт.

Выяўленне інварыянтнага пачатку – важнейшае патрабаванне параўнальнага аналізу фальклору пры генетычных, гістарычных, структурных і семантычных даследаваннях. Як паказалі даследаванні П. П. Сакальскага, Ф. М. Калесы, К. В. Квіткі, Я. У. Гіпіус, А. В. Рудневай, А. А. Баніна, У. Л. Гапоўскага, В. І. Ялатава, інварыянтныя элементы слоўнага тэксту і метрыка песні з’яўляюцца важнейшымі кампанентамі песеннай асновы, што характарызуюць яе канструктыўны бок. Пры гэтым істотна тое, што складарытмічная форма песні (яе складарытмічная мадэль) выражаецца ў катэгорыях, якія ўзгадняюць рытміку верша і напева. Страфа становіцца асноўнай адзінкай формы народнага музычна-паэтычнага мастацтва. Яе прырода зыходзіць з лінейнасці і непарыўнасці развіцця напева і вершаванага тэксту ў часовай прасторы, а таксама з псіхафізіялагічных асаблівасцяў чалавека падчас спеваў.

Згодна з дадзенымі фалькларыстыкі, галоўным структурна-арганізуючым элементам народнай песні з'яўляецца рытм складоў тэксту. Адзначым, што ва ўсходнеславянскай фалькларыстыцы стала традыцыйным выводзіць тыпалогію песень, зыходзячы, у першую чаргу, са складарытмічнай асновы песеннай страфы. Таму пошук мадэлі інварыянта пачынаецца з выдзялення складарытмічнай мадэлі.

Метад даследавання фальклорнага тэксту па сукупнасці варыянтаў стаў у фалькларыстыцы і этнамузыкалогіі, па-сутнасці, адным з класічных. Ён стаў важным даследчым інструментам у працах беларускіх, расійскіх і ўкраінскіх навукоўцаў. Гэты метада заключаецца ў аналізе разнастайных варыянтаў адной песні ў мэтах вырашэння задач даследавання. Пры гэтым адбываецца мадэляванне формул складарытмічнага інварыянта, які з'яўляецца адзінай асновай для параўнальнага вывучэння іншых музычных і паэтычных элементаў.

Варыянтнасць, пад якой разумеецца бытаванне твораў народнай культуры ў варыянтах, з'яўляецца формай існавання і эвалюцыі беларускага песеннага фальклору. Семантыка і структура песні ўтвараюць асноўную і непарыўную сістэму каардынат, у якой згодна ўнутраным заканамернасцям забяспечваецца жыццяздольнасць і ўстойлівасць народнай традыцыі, адбываецца працэс стварэння і гістарычнага развіцця бясконцага мноства варыянтаў твораў.

Інварыянт змяшчае самыя істотныя рысы песеннай структуры, яе рытмаінтананцыйнай формы, якія дазваляюць разглядаць іх у якасці важнейшых адзнак песеннага тыпу. Галоўнымі з іх, на наш погляд, з'яўляюцца абагульненая складарытмічная мадэль (рытмаформула) песеннай страфы і абагульнены песенны сюжэт.

Вывучэнне народнага песеннага верша ў адрыве ад напева часта прыводзіць даследчыкаў да няправільных вывадаў, паколькі гэта разнавіднасць верша ніколі не дэкламуецца – песня нараджаецца як адзінства верша і напева. Да таго ж, як раней, так і зараз, у народнай практыцы жанравую прыналежнасць песні разумеюць як праяўленне пэўных меладычных прыкмет [2, с. 108], таму што існуе шэраг тыпавых сюжэтаў, якія з'яўляюцца агульнымі (пры ідэнтычным ці розным паэтычным разгортванні) для некалькіх жанравых груп народных песень: напрыклад, калядных і валачобных (вітанні-віншаванні); веснавых, купальскіх, восеньскіх і калядна-шліпаўскіх. Напрыклад, сюжэт «Адгадаеш – замуж возьмем», які змяшчае загадкі-выпрабаванні, што хлопец задае дзяўчыне, фігуруе ў веснавых карагодах, валачобных, калядных, вясельных, любоўных, казацкіх песнях і баладах.

Комплекснае даследаванне мовы народных песень патрабуе комплекснага падыходу. У песенным фальклору паступова сфарміравалася інварыянтнае адзінства формы музыкі і верша. Вывучэнне народных песень на аснове адзінства семантыкі, формы і рытмікі верша, і напева адкрывае новыя і вельмі цікавыя заканамернасці бытавання традыцыйнага беларускага народнага меласу.

Літаратура

1. Волкова, И. С. Понятие инварианта в концепции музыкального языка: автореф. дис. ...канд. искусств.: 17.00.02 / И. С. Волкова ; Ленингр. гос. консерватория им. Н. А. Римского-Корсакова. – Л., 1986. – 21 с.
2. Елатов В. И. Ладовые основы белорусской народной музыки / В. И. Елатов. – Минск : Наука и техника, 1964. – 216 с.
3. Земцовский, И. И. По следам веснянки из фортепианного концерта П. Чайковского: (Историческая морфология народной песни: исследование) / И. И. Земцовский. – Л. : Музыка, 1987. – 128 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ